

१७. श्री केंदारभक्त माथेमा

[संवत् २०४७ सालको पुरस्कार 'जगदम्बा-श्री' र 'मदन पुरस्कार' प्राप्त गर्नेहरूमध्ये 'जगदम्बा-श्री' पुरस्कार प्राप्त गर्ने सिबिकमका तत्कालीन मुख्य मन्त्री श्री नरवहादुर भण्डारीको अनुपस्थितिको कारण यी पुरस्कारहरू दुई भिन्न समारोहको आयोजना गरि समर्पण गरियो। यसअनुसार त्यस सालको 'मदन पुरस्कार' 'मृत्युञ्जय महाकाव्य' भन्ने ग्रन्थका लागि त्यसका रचयिता श्री भानुभक्त पोखरेललाई संवत् २०४८ साल आश्विन ५ गते रोज ६ का दिन आयोजित समारोहमा समर्पण गरियो। त्यस अवसरमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका तत्कालीन उपकुलपति श्री केंदारभक्त माथेमाले दिनुभएको प्रवचन। यो प्रवचन 'नेपाली' त्रैमासिक अङ्क १२८ बाट उद्धृत गरिएको हो।]

यस समारोहका अध्यक्ष महोदय, पुरस्कार प्राप्त गर्नुहुने विद्वान् साहित्यकार मित्र, तथा उपस्थित साहित्य रसास्वादक समस्त विद्वद्वर्ग !

आजको यस गरिमामय समारोहमा प्रमुख अतिथिको हैसियतले उपस्थित भएर विद्वद्वर्गका सामु दुईचार कुरा निवेदन गर्ने तथा समारोहको मिठासमा घुलमिल गर्ने अवसर पाएकोमा म आफ्नो खुसीको अनुभव बाँड्न चाहन्छु। साथै आयोजक वर्गलाई धन्यवाद अर्पण गर्दछु।

यस सन्दर्भमा म सर्वप्रथम यस वर्षको 'मदन पुरस्कार' विजेता कवि श्री भानुभक्त पोखरेललाई हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्दछु।

मान्छेको वैयक्तिक जीवनको स्पन्दन मुटु हो भने सामाजिक जीवनको स्पन्दन भाषा हो। यही भाषागत ढुकढुकीले गर्दा नै मानिस अरू प्राणीभन्दा फरक र उच्च भएको हो। आज मानिसले विकासका पाइला द्रुततर गतिमा अगाडि बढाउन सकेको कारण पनि भाषा नै हो। चेतनाको अभिवृद्धि नै मानिसको प्रगतिको स्रोतक हो भने त्यो चेतनाको केन्द्रविन्दु भाषा हो। हाप्पा ऋषिमुनिका तपस्या, वैज्ञानिकहरूका साधना, वाल्मिकी, व्यास, होमर आदिका काव्यिक अमरता यी सबै भाषाका देनहरू हुन्। आज हामी जुन समाज, जुन विश्व र जुन ब्रह्माण्डहरूकै बारेमा जिज्ञासा राखिरहेका छौं, त्यसको प्रमुख कारकतत्त्व पनि भाषा हो।

प्रत्येक व्यक्ति, समाज र राष्ट्रलाई आफ्नो संस्कृतिप्रति गौरव हुनुपर्छ। संस्कृतिबाट वञ्चित व्यक्ति भनेको जरा काटिएको रूख समान हो। त्यस्ता व्यक्तिमा न त मौलिक विचार हुन्छ न त बौद्धिक उच्चता। संस्कृतिहीनता भनेको अस्तित्वहीनता नै हो। यस्तो सांस्कृतिक चेतनाको संवाहक पनि प्रमुख रूपमा भाषा नै हो, तसर्थ भाषा र संस्कृतिप्रतिको हाम्रो सम्पन्नता नै राष्ट्रिय सम्पन्नताको प्रतीक हो।

संसारमा सयौं भाषा छन्, तीमध्ये कति लोप भए र कति प्रारम्भ हुँदैछन्। तिनमा हामी नेपालीहरूले साफा रूपमा प्रयोग गर्ने भाषा नेपाली हो। यद्यपि 'चार जात छत्तीस वर्णको फूलवारी' नेपालमा पनि अनेकौं राष्ट्रिय भाषाहरू छन्, तर ती सबै भाषा-भाषीलाई मध्यम भाषाका रूपमा सूत्रबद्ध गरी एकताको मियो बनेको छ- नेपाली भाषा।

प्रारम्भमा श्रुतिपरम्परा बोकेर अभिलेखको भाषाका रूपमा बामे सरेको नेपाली भाषा पृथ्वीनारायण शाहको 'दिव्योपदेश' छुट्टै भानुभक्तको 'रामायण' बोकेर त यो भाषा देशभित्रका कुनाकुनामा उज्यालो छुट्टै आज विश्वकै कुनाहरूमा पनि आफ्नो अस्तित्व विस्तार गर्दैछ। छोटो अवधिमा नेपाली भाषाले गरेका प्रगतिहरू राष्ट्रमा बेलाबेला कवि साहित्यकारहरूले गरेका साहित्यिक साधनाका नै प्रतिफल हुन्।

नेपाली कविताको एउटा लामो परम्परा छ। साँच्चै भन्ने हो भने साहित्यकारहरू प्रायः कवि हुन्छन् र त्यसपछि मात्र अन्य विधामा आफ्नो हात बढाउँछन्। यसो हुनुको प्रमुख कारण कविता प्रत्येक मानिसको लयबद्ध प्रश्वास हो। जुनसुकै क्षेत्रको मानिस पनि मीठा कविता सुन्न पायो भने त्यसैत्यसै लट्टु हुन्छ। भानुभक्तले पनि रामायणलाई त्यसरी लयबद्ध नगरेका भए सायद त्यसको ख्याति यति उच्च हुने थिएन। छन्दमा कविता लेख्नु एक कुशल कविको कुशलताको पारख हो र त्यसकै दुष्कर पनि। आधुनिक युगमा आएर नेपाली कविताहरू गद्यमा लेखिन थालेपछि कताकता छन्द कविताको भविष्यमाथि प्रश्न चिह्न खडा हुन लागेका बेलामा नयाँ पुस्तालाई छन्द कवितातर्फ अग्रसर गराउने प्रेरणाका रूपमा पनि मैले यस पुरस्कारलाई लिएको छु।

प्राध्यापन पेसामा आबद्ध धेरै साहित्यकारले 'मदन पुरस्कार' पाएका छन्। आज पनि त्यस्तै एक अनुभवी प्राध्यापक नै प्रतिष्ठित कविका रूपमा यस पुरस्कारबाट विभूषित हुनु मलगायत विश्वविद्यालय परिवारकै लागि खुसीको कुरो हो।

पुरस्कार मानिसको प्रतिभाको विश्रान्ति होइन यो रुन् प्रतिभाको प्रस्फुटनको सुरुवात हो। यसले लेखकको कलम रुन् तिखारिने प्रेरणा दिन सक्छो भने पुरस्कारको महत्त्व अरू बढ्छ।

नेपाली साहित्यको छोटो इतिहासमा आफ्नो साहित्यिक प्रगतिबाट हामीहरूले आफैमा सन्तुष्टिको सास फेरे पनि विश्व-साहित्यको तुलनामा अझै हामीले लेख्न

धेरै बाँकी छ। महाभारतले “यस संसारमा जे छ त्यो महाभारतमा पनि छ र यस संसारमा जे छैन त्यो महाभारतमा पनि छैन”^१ भनी आफ्नो विराटतालाई व्यक्त गरेको छ। आज विश्वका कैयौं भाषाको लेखन पनि त्यस्तै व्यापक र विराट भइरहेको छ। तसर्थ हामीले पनि नेपाली भाषालाई विश्व-साहित्यको समकक्ष लैजान लेख्ने साधनालाई निरन्तरता दिन अरु पुगिरहेको छैन। हामीले पनि “नेपाली साहित्यमा नलेखिएको र व्याख्या नगरिएको कुनै वस्तु छैन” भन्न सक्ने दिन आउनुपर्छ भन्ने मेरो धारणा छ।

संसारमा अमर बन्ने प्रमुख साधनमध्ये लेखन पनि एक हो। अरु कुरा मिहिनेतबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ तर लेखन-प्रतिभा मानिसको नैसर्गिक सम्पत्ति हो, यसलाई आर्जन गर्न होइन बढाउन मात्र सकिन्छ। लेखन-प्रतिभा बढाउने विविध साधनमध्ये पुरस्कार पनि एक हो।

यस सन्दर्भमा नेपालको यो प्रतिष्ठित ‘मदन पुरस्कार’ले पनि साहित्यकारहरूलाई प्रेरित गर्ने महत्त्वपूर्ण काम गरेको छ भन्ने लागेको छ। साँच्चै भन्ने हो भने कहिले राणा शासन र कहिले पञ्चायती शासनले राजनीतिक रूपमा चेप्टिन बाध्य नेपाली साहित्यकारहरूलाई राणा शासनले लेखेवापत जेल, नेल र यातना सिवाय केही दिन सकेन भने पञ्चायती शासकहरूले पनि मदन पुरस्कार गुठीलाई उछिन्न नसकेको कुरा ऐतिहासिक दस्तावेजले भनिरहेका छन्। पुरस्कार भनेको रकमभन्दा प्रतिष्ठाको कुरो हो। तर ‘मदन पुरस्कार’ले लेखकहरूलाई प्रतिष्ठा र रकम दुवै समान रूपमा प्रदान गरेको अनुभव हुन्छ। यस पुरस्कारले साहित्यकारहरूको प्रतिष्ठालाई प्रस्फुटन गर्ने र उज्वलयाउने काम मात्र गरेको छैन उनीहरूको आर्थिक जीवनमा पनि सकारात्मक मद्दत पुऱ्याएको स्पष्ट छ।

अन्तमा, पुरस्कार लिने र दिने दुवैको उद्देश्य नेपाली जनताको सेवा गर्ने नै भएकोले दुवै थरी व्यक्ति र संस्था तथा यससँग सम्बन्धित सबै जनसेवीहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ। किनभने जीवनको ठूलो सार्थकता जनसेवामा नै छ।

धन्यवाद !

१. यदिहास्ति तदन्यत्र मन्नेहास्ति न तत् स्वचित् ।